



LIBER SECUNDUS.

TITULUS PRIMUS.

De Iudiciis.

¶ ARUM accuratam huiusce Collectionis methodum plurima quidem ostendunt, ex eo autem magis perspicue apparet, quod cum S. Raimundus tractationem de iudiciis rejecerit in hunc librum, expositas in praecedenti inveniamus duas alias rationes contentiones dirimendi, transactiones scilicet, et compromissa. Et quod magis mirere, instituit etiam in eo sermonem de administrandis iudiciis, Advocatis nempe, et Procuratoribus.

Mitto quod facilius, foeliciusque haud dubie percipi à quocumque contingeret materiam iudiciorum, quorum ope terminantur controversiae, et Reis poenae criminum infliguntur, si prius natura, et qualitates rerum, circa quas lites versantur, item diversae species criminum, quae puniendi veniunt, fuissent explanatae. Frequentèr occurrunt alia non

obscura huius rei argumenta; de quibus haec pauca animadvertenda duxi, non ut Raimundum carperem, qui aliorum vestigia sequutus est, sed ut innotescat nonnulla ex vitiis, quae in Opusculo inveniuntur, forsitan ex eo provenire, quod unaquaeque Titulis, quibus respondent, subijcienda sint, eorum verò tributio non satis diligentèr disposita deprehendatur.

Diximus in libro praecedenti controversias quandoque per transactiones, aut compromissa componi solere: quod si non contingat, nihil superest, quam ut in iudicio discutiantur, publicaue auctoritate terminentur. Hinc rectè definitur iudicium legitima rei controversae inter Actorem, et Reum disceptatio coram Iudice, in eum finem instituta, ut lites publica auctoritate sopiantur.

Plures assignari solent iudiciorum qualitates, ex quibus praecipuas delibabimus, simul cum eorundem divisionibus, et differentiis.

Cum Societates sine legibus consistere nequeant, parùm verò sit eas condere, nisi custodiantur, tradi in omnibus debuit uni, aut pluribus, iuxta cuiusque regiminis naturam, potestas iustitiam secundum praescripta legum administrandi. Postquam auctae sunt Societates, et compositae ortae ex simplicibus Regna produxerunt, contingere necessarium debuit, ut illi, apud quos publica residebat potestas, aliorum adminiculo indigerent: constituti ergo sunt alii quoque Iudices inferiores, qui pro tributo sibi ejusdem potestatis exercitio quieti in Republica servandae, contentioneibusque dirimendis invigilarent. Ex legibus quasdam in id stabilire oportuit, ut iuxta eas suum cuique tribueretur, postquam nempe inducta sunt meum, et tuum: alias verò ad Reipublicae quietem, Civium vitam, honorem, atque fortunas tuenda, poenis statutis adversus eos, qui in ea attentare auderent: primae appellatae fuerunt

civiles, secundae criminales. Hinc profluit iudiciorum divisio in civilia, et criminalia; desumpta scilicet ex diversa natura rerum, quae in eis agitantur. Verùm animadvertendum est fieri posse quod quaestio de criminæ sit, non tamen ad poenae impositionem, sed tantùm ad interesse Parti laesae praestandum, quo casu iudicium dici non poterit criminale propriè, cum civiliter tantùm intentetur. Quotiès simul agitur, et ad interesse Partis, et ad vindictam publicam, dicitur iudicium mixtum ex criminali, et civili.

Criminalia subdividuntur in capitalia, et non capitalia. Qui sciet capitalia esse illa, in quibus agitur de poena capitis, aut mortis imponenda, discet statim quaenam dicantur non capitalia.

Deinde, cum in rebus, quae ad patrimonium nostrum pertinent, aut proprietatem persequamur, aut possessionem, inde est quod ex iudiciis civilibus alia petitoria dicamus, alia possessoria.

Supra monuimus Deum O. M. duas in terris potestates instituisse, Ecclesiasticam nempe, et Saecularem; unde procedit alia iudiciorum divisio in ecclesiastica, et saecularia, deprompta à diversa iudicium qualitate.

Existimavit recte utraque iurisdictio, cuiusque ministerium melius exercitum iri, si certae in iudiciis stauerentur regulae, quae et veritati facilius, securiusque agnoscerent prodessent, et Reis debitam defensionem tribuerent: et in hunc finem conflatus est ordo iudiciarius: verùm statim agnoverunt Legumlatores plura esse negotia, in quibus non expediret hunc ordinem strictè servari: unde tertia divisio, iuxta quam alia iudicia summaria dicimus, alia plenaria, aut ordinaria: Summaria dicuntur in quibus ad amussim ordo ille non observatur, quae etiam alio nomine extraordinaria nuncupantur: plenaria verò, sive ordinaria, ea, in quibus servatur accuratè. Et hae qui-

quidè sunt praecipuae divisiones, ex eisque apparet generalis iudiciorum doctrina.

Species capitum, quae in h. tit. leguntur, potius spectant ad sequent. ubi commodius de eis agetur. Animadvertere hic iuvat *cap. 1.* in quo Concilio Provinciali tribuitur potestas cognoscendi causas criminales Episcoporum, derogatum fuisse in Trident. *sess. 13. de Ref. cap. 8. et sess. 24. cap. 5.* in quorum primo statuitur generaliter causas Episcoporum, cum pro criminis objecti qualitate comparere debeant, coram Pontifice Maximo esse referendas, ac per ipsum terminandas; in secundo autem distinguuntur causae criminales graviores à minoribus. Primas ab ipso tantùm Summo Pontifice cognosci, et terminari voluit Sancta Sinodus. Si causa eiusmodi sit, quae necessariò extra Romanam Curiam sit committenda, nemini eam committendam statuit nisi Metropolitanis, aut Episcopis à Summo Pontifice eligendis; illud etiam addens quod commissio haec et specialis esse debeat, et manu ipsius Summi Pontificis signata: neque unquam plus his tribuat, quàm ut solam facti instructionem sumant, processumque conficiant, quem statim ad Rom. Pontificem transmittant reservata eidem sententia definitiva. Minores causas in Concilio tantùm Provinciali cognosci, et terminari decrevit, vel à deputandis per Concilium Provinciale.

Confirmatum hoc deinceps fuit à S. Pio V. in Constitutione: *Si de protegendis*, ann. 1569. §. 5.

TITULUS II.

De Foro competentii.

Negotia ad forum ecclesiasticum pertinentia diversa sunt ab illis, quae in saeculari agitantur: deinde plures tam in Ecclesia, quam Republica sunt Iudices,

ut inter eos diuina iurisdictio commodius exerceatur: quaeri ergo merito debuit initio huius tractationis de foro competenti, siue de proprio uniuscuiusque causae, aut personae Iudice.

Forum, siue Tribunal competens, non ex eo dicitur quod Iudex in eo sedens fungatur publica potestate, sed requiritur insuper quod litis cognitio ei competat altera ex causis, quibus sortiri forum quis dicitur, ratione nempe domicili, contractus, delicti, rei sitae, privilegii, aut prorogationis.

Ne quis in ipso vestibulo offendant, praemittendum est prioribus quidem saeculis contentiones in Ecclesia de plano, et sine strepitu fuisse decidas, uti dulcem Matris Ecclesiae spiritum decebat; inductam verò deinde fuisse hodiernam iudiciorum formam, siue transmissa ea fuerit à foro saeculari, ut plerique censent, siue viri Ecclesiastici studio legum Romanarum dediti post inuentas Pandectas Iustiniani, primi ad earum normam disposerint formam iudiciorum: quod verius existimo, cum non faciliè credi possit tantus litterarum amor apud saeculares illos ferreis illis temporibus, in quibus vix etiam inter Procere pauci reperiebantur, qui legere, scirent, uti testantur historici: mirari ergo neminem debent fori, tribunalis, et aliae huiusmodi voces in Ecclesiam inductae. Sed et notare iuvat iurisditionis nomen in hoc tractatu ad eam referri, quae externi fori dicitur, cum iudicia circa res externas tantum versentur, quaeque solum propriè iurisdictio appellari valet, utpote in publicam utilitatem directò tendens ad differentiam illius, quae primò spiritualem cuiusque utilitatem respicit, et exercetur in Sacramentis administrandis, nuncupata proinde interni fori.

Iam ergo iurisdictio, vel ordinaria est, vel singularis, vel delegata: quacunque autem ex his fungatur Iudex, dicitur competens, dummodo, aut sui naturae, aut ratione personarum, causa ad ipsum per-

tineat. Longum foret singula recensere negotia, quae sui naturae exigunt Iudices ecclesiasticos: verum praecipuas saltem expedit proponere regulas, ne quis, existimans doctrinam, quae in Tituli capitibus continetur, subsistere, decipiatur in re periculis plena.

Receptum in primis est apud omnes Catholicos causas omnes, quae circa res merè spirituales versantur, ad forum Ecclesiasticum privatè spectare; cum enim pendeant à potestate clauium, non nisi temerario ausu in earum cognitione se immisceret saecularis Iudex: licet possit, imò et teneatur Ecclesiam in hisce adiuvare iuxta commissae sibi potestatis exercitium, et naturam. Recensentur in hoc numero quae spectant ad fidem, sacramenta, religionem, seu cultum diuinum. Hinc profluit quod causae matrimoniales ad Iudicium ecclesiasticorum cognitionem pertineant, postquam contractus civilis elevatus à Christo Domino fuit ad rationem Sacramenti. Non tamen exinde fas erit Iudici Ecclesiastico quidquid matrimonium tangit suo foro adiudicare; sed distinguere debbit naturam controversiae, cum versari possit circa matrimonium, eiusque firmitatem, aut circa res, quae respiciunt quidem coniugium, sed temporales merè sunt, et politicae: quod aequè accidit in sponsalibus, ut dicitur plenius suo loco. Quoties quaestio est de rebus, quae annexae dicuntur spiritualibus, cum tales propriè non sint, maior sanè est difficultas; nam iuxta diversas considerationes nunc ad ecclesiasticum, nunc ad saeculare forum spectat earum cognitio. Et quidem accuratè in primis distinguendum est quod ex spirituali participant ab eo, quod profanum vulgò dicitur. Deinde discernere oportet ius à facto, possessionem à proprietate. Denique diligenter servandae receptae in unaquaque Regione consuetudines; pariterque animadvertendum plura negotia Iudicibus Ecclesiasticis attributa reperiri in Corpore Iuris, quae si

vindicare hodiè quis vellet, temerè, imò et imprudenter se gereret, iura Principum offendere intendens absque ulla Ecclesiae utilitate. Atque ut exempla proferam; in *cap. 13. de Iudiciis, et 3. hui. tit. in 6.* asseritur ratione iuramenti, aut peccati Iudicem Ecclesiasticum competentem effici in causis Laicorum. In canonibus *1. et 2. dist. 87. suspectae fidei*, et in *12. Concilii Matisconensis*, quod habitum fuit anno 585. tribuitur aequè potestas Iudicibus Ecclesiasticis in causis viduarum, pupillorum, aliarumque miserabilium personarum: quod etiam apparet in *cap. 15. b. tit. et in 26. de verb. signif.* Tandem in *cap. 8. 10. et 11. b. tit.* quibus iungendum *2. de supplend. neglig. in 6.* conceditur Ecclesiastico iurisdictioni in causis ad Saecularem Iudicem pertinentibus, si is negligens fuerit: atqui haec omnia iuris canonici loca, et si quae similia, recepta non sunt, cum et Potestatem Saecularem Dei ordinatione dispositam manifestè laedant, et notum sit neque ex adiectione iuramenti naturam causae immutari, neque deesse Principibus Saecularibus opportuna media ad coercendos Iudices negligentes.

De causis circa decimas, jus Patronatus, funera, aliaque id genus sermo erit suis locis.

Ratione personarum ad forum ecclesiasticum spectant causae, quae inter Clericos invicem emergunt, aut in quibus laicus in Clericum actionem habet, iuxta regulam, quae decernit quod Actor sequatur forum rei. Verùm notanda adhuc in hac parte est disciplinae varietas, et discernendae causae civiles Clericorum à criminalibus. Olim de causis civilibus inter Clericos exortis agnoscebant Episcopi, Arbitros potius agentes, quam Iudices; et admonebantur crebrò, ut hoc modo causas componere mallent, nam necessarius erat, utriusque litigantium consensus, quam lite coram Saeculari Iudice insituta; quò spectat *cap. 11. h. tit.* in quo haec verba leguntur

ex Concilio Chalcedonensi deprompta: Si quis Clericus adversus Clericum negotium habeat, non deserat Episcopum proprium, sed prius apud ipsum actio ventiletur; vel certè consilio eiusdem apud alios, quos utraque Pars voluerit, iudicium obtinebunt. Causae eorum criminales, dummodo legibus civilibus coercita essent crimina, de quibus agebatur, ad Iudices Saeculares pertinebant, licet aliquis honos etiam in his haberetur ordini clericali: deinde vero causae civiles ad censitae fuerunt foro Ecclesiastico, et maxima pars criminalium *cap. 2. et 9.* Exceptio est in *cap. 6. et 7.* procedens ex principiis iurisprudentiae feudalis. Sed de his latius in tit. de Immunitate Ecclesiarum.

Praeter hucusque exposita, ratio etiam rei sitae, contractus, domicilii, delicti, aut prorogationis efficit, quod coram uno potius, quam alio Iudice causae sint discutiendae: de quibus si plura, transgredieremur certè praestitutos huic Operi limites. Illud sanè praetermittendum non est, quod statuitur in *cap. 12.* circa prorogationem, Clericum nempe non posse etiam sub iuramento prorogare iurisdictionem Iudicis Saecularis, ex eo quod privilegium fori toti Collegio Ecclesiastico sit publicè indultum, cui praeceptorum pactio derogare non possit: nam hoc prohibitum vicissim est laicis nostris legibus respectu Iudicis Ecclesiastici; et quidem potiori causa, ut patebit consideranti principia, ex quibus utraque iurisdictioni fluit. Denique statuitur in *cap. 18.* non licere Clerico consentire in Iudicem Ecclesiasticum incompetentem absque proprio Episcopi licentia.

TITULUS III.

De Libelli oblatione.

Iudicium, sive lis, instituitur oblato Iudici libello, sive scriptura, quae contineat nomen Actoris, Rei, et claram intentionem, hoc est, rem petitam, causamque petendi, iuxta tritum illud:

Quis, quid, coram quo, quo iure petatur, et à quo.

Olīm praecedebat libellum citatio: agnoscebatur etiam praeterea iure Romano vocatio in ius, quae distincta erat à citatione, et coram diverso etiam Iudice regulariter fiebat: hodiè verò ab utroque foro abest, et citationis vicem gerit notificatio libelli, cuius copia Reo fit. Deinde exprimi debebat in libello nomen Iudicis: verùm hodiè supervacuum foret, cum in decreto Iudicis, quod aequè Reo notum fit, exprimitur eius nomen, ex eoque intelligere satis valeat coram quonnam Iudice conveniatur, ut, si incompetens ipsi videatur, aut aliàs vitandus, statim opponat. Qui iudicium per libellum ingredi desiderat, primò attentè considerare debet à quo petat, neque enim quoscumque convenire liberè licet, cum sint personae, inter quas contentio esse nequit nisi ob certas res, et certa sub formula, quales sunt vir, et uxor, parentes, et filii, quique eorum numero recensentur; eos enim, quibus honorem, atque reverentiam debemus, convenire in iudicio non possumus, nisi prius veniam à Iudice petamus. Inspicere deinde debet naturam actionis, et rei petitae quantitatem, ne aut plus petat, de quo suo loco, aut libellum deinceps mutare cogatur, quo casu condemnabitur in expensas, et nova efformabitur causa, quanvis emmendare queat libellum, et rei petitae quantitatem augere, aut mi-

nuerè usque ad sententiam definitivam absque ulla poena.

Porrigi libellus in scriptis debet, ut colligitur ex *cap. 1. b. tit.* Excipiuntur causae modici ponderis, et illae, in quibus simpliciter, et de plano proceditur. *Clement. 2. de verb. signif.*

Deinde cum in eum finem Reo notificetur libellus, ut eo instructus deliberet utrum cedere, an contendere debeat, omnia illa inserenda in eo sunt, sine quibus satis instrui haud posset: hinc agenti actione reali praecipitur, ut, si res petita immobilis sit, exprimat locum rei sitae; si verò mobilis fuerit, ea adiuncta, ex quibus Reus discernere valeat quaenam res ab eo petatur, licet non cogatur exprimere acquisitionis suae causam, aut modum *cap. 2.* cum enim agens actione reali se dominum dicat, facilè Reo est cognoscere quonnam capite hoc intendere valeat. Sed aliter haec se habent in actione personalì; nam ea agens obligatione nititur, quae ex multiplici causa oriri potest; proinde non sufficienter Reus instrueretur si Actor solum assereret sibi obligatum Reum; tenetur ergo exprimere factum, ex quo provenit obligatio; quod explicare Pragmatici solent distinguendo duplicem causam, proximam nempe, et remotam; dicuntque in personali actione exprimi debere causam remotam, quae est contractus, quasi contractus, vel factum, ex quo oritur obligatio; quin sufficiat exprimere proximam, quae est ipsa obligatio; in reali autem sat esse asserunt quod causa proxima explicetur, id est dominium, quin necessum sit exprimere quoque remotam, hoc est, modum, sive causam, per quam facta est acquisitio eiusdem.

Apud nos etiam haec in actione reali exponuntur, cum id unice in iudicis intendatur, ut veritate inspecta suum cuique tribuatur. Haec rem petitam certis signis designandi necessitas cessat in his, quae

designare speciatim faciliè non esset, veluti si univ-
ersum Patrimonium, haereditatem, administratio-
nis ratiocinia, et alia huiusmodi, in quibus singulas
res exprimere facile non esset, neque aliunde est nec-
essarium, ut Reus discat quidnam ab eo petatur
leg. 26. tit. 2. part. 3.

Pro eo qui sub tutela, aut cura est, petit in iu-
dicio tutor, aut curator: pro filio in potestate con-
stituto pater, uti legitimus eius administrator: tandem
iura uxoris constante matrimonio persequitur in iu-
dicio maritus, uti rerum omniaum, quae uxoris sunt,
civilis dominus: quae omnia prae oculis habenda, ut
libellus rectè porrigatur.

TITULUS IV.

De mutuis Petitionibus.

Oblato ab Actore libello, eiusque copià factà Reo,
id superest, ut afirmando, aut negando respondeat:
saepè tamen contingit, quod neque neget, nec nu-
dè afirmet, sed Actorem reconveniat, sivè mutuo
ab eo aliqui petat compensationis iure; quod neu-
tquam ei interdici potest praeterquam in causis exe-
cutivis, criminalibus, et in gradu appellationis; item
in iis, in quibus compensationis materia altiore
exigit indaginem: unde in *cap. 1. et 2. b. tit.* rescri-
bitur libellum huiusmodi admitti debère à Iudice, non
tantum Ordinario, sed et Delegato, auditisque vi-
cissim utriusque Partis rationibus negotium simul esse
terminandum. Apud nos etiam in executivis iu-
diciis exceptio compensationis admittitur, dummo-
do quantitatis liquidæ, aut certae sit, seu quae
liquidari valeat intra decem dies, qui tribuuntur ad
probandas exceptiones.

Receptum etiam est in utroque iure non debè-
re quem dedignari eum habère Iudicem in respon-
den-

dendo, cuius arbitrium in agendo sequutus est: un-
de fluit quod, quanvis quoad Actorem incompetens
sit Iudex, coram quo iudicium institutum est, eum
tamen excludere non possit, si apud eum reconven-
niatur: sic dicitur Clericum coram Laico reconven-
tum non gaudere fori exceptione. Sed haec non ali-
tèr procedunt, quam si natura causae non repugnet,
uti accideret si mutua petitio coram Laico esset de
re spirituali. Tandem quod nuper diximus, nempe
compensationi locum non esse in causis criminali-
bus, intelligendum est de criminaliter intentatis,
non de iis, in quibus solùm est quaestio de inter-
esse civili; nam in illis tantùm locum habet vul-
gare illud, reus non relatione, aut objectione cri-
minis, sed suà innocentia purgatur.

TITULUS V.

De litis contestatione.

Si libello Actoris Reus nudè afirmando respondeat,
nulla amplius lis remanet: si verò neget, aut ex-
ceptione se tueri incipiat, dubia iam res redditur,
diciturque lis contestata.

Ab hac contestatione incipit iudicium propriè
sumptum, quanvis quoad alios effectus rectè etiam
dicatur inchoatum à citatione. Dicitur praecipua iu-
dicii basis, ita ut, si deficiat, irritus, atque ina-
nis sit omnis Processus. Neque per positionem in-
ducitur, sed per petitionem in iure propositam, se-
quantamque responsonem, *cap. un. b. tit.*

Ne malitiosè respondere Reus differat, certa sta-
tuta sunt tempora, intra quae fieri debet contesta-
tio. Leges Patriae novem dies Reo indulgent, ex-
ceptis gabellarum causis, in quibus brevior termi-
nus est, nempe trium dierum. Si autem hoc spa-
tium à notificatione computandum praeterlabi sinat,

ipso iure contestata lis censetur: habetur verò absentiae, aliarumque iustarum causarum ratio. In progressu litis aequè certa praefinita sunt intervalla ad respondendum singulis allegationibus, probationibusque, dum oportet, peragendis.

Quinnam sint effectus contestationis inveniet quis passim apud Pragmaticos: uti etiam quaenam fieri possint, aut prohibeantur ante eam: nonnulla recenseri quoque debebunt titulis sequentibus.

TITULUS VI.

Ut lite non contestata non procedatur ad testium receptionem, vel ad sententiam diffinitivam.

Cum praecipuum iudicii fundamentum, uti diximus, in litis contestatione positum sit, merito statutum est, ut ante eam neque ad testium receptionem, aliasque probationes procedatur, multòque minus ad ferendam sententiam diffinitivam: nisi Reus contumax sit, quo casu varia inducta remedia sunt, de quibus inferius.

Excipiuntur ab hac regula generali casus, qui exprimuntur in *cap. ult. b. tit. cui congruit lex 2. tit. 16. part. 3.* veluti si timeatur de morte testium, aut absentia diuturna; tunc enim, ne veritas occultetur, et probationis copia casibus fortuitis subtrahatur, recipiuntur testes ad perpetuam rei memoriam. Verùm ad avertendas fraudes cavetur, quod si Actor non convenerit Reum intra annum, ex quo conveniri poterit, vel saltèm receptionem huiusmodi testium illi non denunciaverit, non valeant attestatio- nes sic receptae; ne fortè hoc procuret in fraudem, ut processu temporis exceptiones legitimae ad testes repellendos, vel aliae locum habere non possint. Si super alicuius electione, vel còpia maritali, quae-
tio

tio moveatur, ne propter longam moram in spiritalibus, et temporalibus patiatur Ecclesia laesionem, vel viro, sive mulieri fornicationis praebeatur occasio, maxime cum propinquitatis gradus opponitur lege divina prohibitus, si contumax apparuerit is, in quem fuit dirigenda actio, testes lite non contestata admittendi quoque sunt iuxta praedictum caput ultimum, et, si de causa liqueat, ad sententiam definitivam procedendum: hoc tamen locum non habet cessante contumacia, et malitia.

TITULUS VII.

De Iuramento calumniae.

Ut fraudibus, tergiversationibusque occurreretur, inductum fuit iuramentum calumniae, sive contra calumniam, in quo Actor quidem iurabat se non instituere litem calumniandi, aut defatigandi animo, sed quod censeret bonà instantià uti: Reus verò asserebat aequè se bona fide postulatis ab adversario resistere. Praestabatur hoc iuramentum solum initio litis; sed erat praeterea aliud vocatum de malitia, quod à Iudice, vel Parte exigì poterat in quacunque parte litis; et ambo deinde confussa sunt.

Hodiè inseritur omnibus allegationibus iuramentum; vix tamen usquam videmus, quod Iudices, aut Partes exigant illius praestationem. Illud satis usitatum est in Praxi, ut alteruter litigantium positiones, sive articulos proponat, postulans, ut ad eorum tenorem declarare adversarius compellatur sub iuramento, quin tamen eidem deferat.

Martianus Imperator exemit à iuramento calumniae Clericos Ecclesiae Constantinopolitanae: quod ad reliquos omnes protraxit Henricus II. et observari iubetur in *cap. 1. b. tit.* quanvis vitiosè legatur *Martianus* pro *Martianus*: statuitur insuper, quod Cleri-

ci, quoties utilitas Ecclesiae exigere videatur, idoneos defensores eligant, qui hoc iuramentum praesentent; verum cum moderatione hac, ut Episcopus inconsulto Romano Pontifice, vel quisque Clericus inconsulto Praelato suo minimè iurare audeat: ex eo nimirum quod non expedit Clericos, qui consiliis Evangelicis tenentur, iuramento facili, et passim uti. Coeterum Bonifacius VIII. in *cap. 1. b. tit. in 6.* voluit, ut iuramentum hoc ab omnibus, et in quacunque parte litis, in quibuslibet etiam causis praestaretur, licet ob eius defectum non reddatur iudicium nullum: unde abrogatum etiam mansit *cap. 2. hui. tit.* in quo iuramentum istud interdicebatur in causis spiritualibus, decimarum, et in quibus agitur de Ecclesiis.

Quoad facultatem, quam obtinere debere diximus Episcopum à Summo Pontifice, Clericos autem ab Episcopo, notat Giraldi ab Hostiensi, et Panormitano, derogatum id esse contraria consuetudine propter difficultatem ad eos in omnibus casibus recurrendi.

Idem animadvertit cum Barbosa, quod praescribitur à Gregorio IX. in *cap. 7. b. tit.* nimirum Episcopo, dum praestat iuramentum calumniae, proponenda, seu exhibenda esse Evangelia, minimè observari, sed ex inconcussa observantia tam Episcopos, et Cardinales, quam coeteros omnes Clericos, qui in sacris constituti sunt, iurare in causis quibuslibet tacto tantum pectore: quanvis verum sit in aliis casibus, veluti in emittenda fidei professione eos id efficere propositis, tactisque Evangeliiis.

In eos, qui absque iusta causa iurare recusant, ea poena in iure stabilita est, ut, si Actor sit, cadat ab instituta actione, Reus verò habeatur pro confesso, *cap. ult. in fin.* Verum haec poena non ante incurritur, quam sententia à Iudice proferatur iuxta naturam verbi *cadat*, uti dicemus de censuris

la-

latae, aut ferendae sententiae: unde purgare contumaciam poterit qui iurare recusavit. Deinde praedicta confessio ficta locum non habet in spiritualibus, et criminalibus: in primis, ne detur vitiosus ingressus in Beneficiis, jure Patronatus, Decimarum, et aliis similibus; in secundis verò, quia in criminalibus contra Reum clarissimae requiruntur probationes.

TITULUS VIII.

De Dilationibus.

Temporis intervalla, quae iudicio legitime intruendo necessaria sunt, vocantur dilationes. Aliae conventionales sunt, quae nimirum à Partium mutua conventionione veniunt; aliae legales, quae scilicet à lege, statuto, stilo Curiae, aut consuetudine, procedunt; aliae denique Iudiciales, quae à Iudice ob causas iustas conceduntur; è quibus duae postremae species propriè huc spectant. Earum rursus aliae tres ex objecto assignantur species, citatoriae scilicet, seu deliberatoriae, probatoriae, et executoriae. Iudex singularum spatia transgredi sine causa non debet, quanvis proferri vulgo soleat dilationes in iure Pontificio esse arbitrarias: imò Iudices Ecclesiastici specialius adlaborare debent, ne malitiosis dilationibus lites protrahantur, praecipit Tridentini memores, simulque gnari quantum ab spiritu Ecclesiae abhorreant iudiciales concertationes. Cavère autem eos aequè oportet, ne hoc praetextu instituta iam lite denegent inducias ad probationem, et defensionem necessarias.

TI-

TITULUS IX.

De Feriis.

Feriae illa tempora dicuntur, in quibus cessare expedit à forensi strepitu, labore servilium, nundinis, et solemnitatibus nuptiarum; sive ob divinum cultum, sive ob utilitatem publicam, ut contingit tempore messium. In iis, quae ob utilitatem Partium inductae sunt, relaxare potest mutui consensus Partium, iuxta *cap. ult. b. tit.* in illis autem, quae stabilitae sunt ob Divini Numinis reverentiam, exerceatur potestas Superioris; Episcopi scilicet in dispensatione prohibitionis operum servilium, et legitimi Iudicis in forensibus actibus, quoties iusta adsit causa, necessitas nempe, aut pietas.

Coeterum observanda sunt in Tyrorum gratiam nonnulla, quae in capitibus tituli occurrunt.

In *cap. 1.* dies Dominicos à vespera ad vesperam esse observandos decernitur; quod et in 2. innuitur salva cuiusque regionis consuetudine: verum hoc aliter se habet generalii consuetudine quoad prohibitionem operum servilium, ieiunium, item actus iudiciales; et computatur feria à medietate unius noctis ad sequentem.

Deinde quod Alexander III. ait in *cap. 2.* de usu Ecclesiae Romanae non celebrandi speciatim aliquo die festum SS. Trinitatis, non amplius obtinet à tempore Ioannis XXII.

In *cap. 3.* praescribitur eos, quibus ob aliquam causam indulgetur, ut operibus servilibus diebus festis vacent, congruam portionem tribuere debere Ecclesiis circumpositis, et pauperibus; exinde autem Episcopis non licet huiusmodi onus aliquod imponere, dum iusta de causa licentiam, sive ad piscationem, sive ad alia opera servilia impertiuntur; sed

gratis omninò, et absque ullo pacto directè, vel indirectè, concedere iubentur ab Urbano VIII. in Constitut. *Universa*, anni 1642.

Denique neque denegandi licentiam in casibus necessitatis facultas Episcopis superest: quod Sacram Congreg. declarasse refert Giraldi ad h. tit. ex Ferrari.

De prohibitione solemnitatum nuptialium certis anni temporibus dicitur *lib. 4.*

TITULUS X.

De ordine Cognitionum.

Ordo in litibus à Iudice servandus plura quidem comprehendit; huius autem tit. materia restringitur ad seriem, et normam litium expediendarum; statuiturque eam prius esse discutiendam, quae praeter iudicium alteri generat, sive ex cuius decisione altera pendet. Sic, si petenti haereditatem opponatur defectus natalium, vel mulieri virum exposcenti impedimentum dirimens, quod matrimonium praecesserit, prius de his exceptionibus cognoscere debet, quae, si verae sint, perimunt causam principalem. Exceptio est in spoliato restitutionem postulante, de quo inferius.

TITULUS XI.

De Plus petitionibus.

Nota omnibus est Romanorum scrupulositas in formulis, quae ad id devenit culmen, ut Actores cogere deferre Reos ad Album, eisque digito demonstrare nomen actionis, qua uti vellent; ne si in formula errarent, actionem amitterent. Statutum erat eodem iure, ut qui causam, re, tempore, aut loco plus

plus peteret, causâ caderent: verùm Imperatores Zeno, et Iustinianus statuerunt, ut, quoties plus tempore quis peteret, induciæ debitori duplicarentur, insuper actore in expensas condemnato: petentes autem plus re, loco, aut causâ solutioni sportularum in triplum subiecerunt.

Gregorius IX. in *cap. un. b. tit.* sequutus aliquatenus hæc iuris civilis sanctionem, statuit, ut plus petens tempore prædictam subiret poenam, qui verò aliis tribus modis plus peteret, in expensas damnaretur. Dicitur plus peti tempore quoties ante diem, vel conditionem petitur: re, si *v. g.* debenti decem viginti exigantur: loco, dum extra conventum locum quis ad solutionem urgetur, quoties nempe conventum est ita, ut solutio in certo loco fieri debet: denique causâ dum in obligatione alternativa altera præcisè res petitur cum notum sit debitorem alteram ex illis rebus præstando liberari, nec adimi ei posse electionem in eiusdem favorem inductam, veluti si equum, aut bovem dare promiserit: vel si à debitore generis certa species exigatur; hoc est, si bovem dare obligatum compellere creditor intendat ad huius, aut illius bovis præstationem, cum liberetur præstando quemlibet.

TITULUS XII.

De causa Possessionis, et Proprietatis.

Dixi superius iudiciorum alia petitoria esse, possessoria alia: seu, quod idem est, quandoque circa proprietatem rerum controversiam oriri, quandoque circa possessionem, aut quasi possessionem. Quibusnam modis hæc controversiæ agitentur, quaenanque in singulis observentur summam tradere non potest: multi egregii viri hanc Provinciam susceperunt,

runt, apud quos facillè quisque inveniet quaecumque exoptaverit: præcipua innuere haud desinam titulo seq. in præsentem verò ea subjiciam, quae in eiusdem capitibus continentur.

Accidit frequenter, quod utraque causa, possessionis nempe, et proprietatis coniungatur, quo casu utramque sub eodem Iudice esse terminandam præscribitur in *cap. 1. b. tit.* et in 2. statuitur allegationes simul esse admittendas sumptus vitandi causâ; ita tamen ut attestations super possessione prius separatim audiantur, et circa eam pronuncietur: et, si Actor possessionem quidem concluderet probaverit, minimè verò proprietatem, obtinebit in possessorio, succumbet autem in petitorio, *cap. 3. et 4.*

Queritur an qui proprietatem intendit recedere queat ab hac prosecutione, et possessorii questionem movere? licere id Actori decernitur in *cap. 5.* ante conclusionem in causa, non postea, nisi ex iusta causa indulgeat Iudex. Et hæc quidem principia sunt, quae in Decretalibus continentur: hodierna autem omnium ferè Regnorum praxis non satis cum eis convenit; nam Tribunalia Regia cognoscunt de possessione causarum beneficialium, aliarumque spiritalium, aut quasi, ex eo scilicet quod possessio sit quid facti, non iuris, proindeque temporalibus rebus accensenda, de quo latè Canceriùs *Var. resolut. part. 3. cap. 14.* et Salgaduus *de Supplicat. ad S. et retent. Bullar. part. 1. cap. 10.* Et sanè quam iusto titulo Principes saeculares partes suas agant quotiescunque vis timetur, ut accidit in possessoriis, facillè agnoscat quicumque rem ab origine petat, et consideret eos, qui in Societates coierunt, id præcipuè intendisse, ut mutuo sese adjuvantes, liberi ab omni violentia vitam traducere possent; in eum finem leges statutas, traditamque uni, aut pluribus potestatem: deinde Ecclesiam Societatis, quae in quolibet Regno conspicitur, mem-

Tom. I. S brum

*+ optima Doctri-
na; At non aug-
striaz, si bene
pendatur*

brum esse; seu, ut clarius me expediam, Societatem ipsam, postquam certum sibi praestituisse cultum supponamus, ita esse compactam, ut eiusdem pars praedicto cultui definiendo, servandoque in primis destinata idem unumque cum altera corpus constituat, ita lance disposita, ut unaquaeque ministerio proprio praesto adsit; iam verò, potestati saeculari praecipue illud incumbere, ut quieti, tranquillitati servandae in Societate studeat nemo negaverit: ex quibus concluditur Reges vim omnem etiam inter Ecclesiasticas personas avertendi iure fungi: imò non aliter munus sibi competens rectè obire, quam si accuratè id exequantur.

Quousque Regia Tribunalia in possessorii cognoscant ipsis Ecclesiasticis personis postulanti- bus, et assentientibus quoque Pontificibus Sum. videre quis poterit apud Van-Espenium *part. 3. tit. 2. cap. 4.*

TITULUS XIII

De Restitutione spoliatorum.

Cum Reipublicae cuiusque benè ordinatae consultum satis sit legibus, et Iudicibus, quorum ope suum quisque consequi valeat, gravissimi criminis Rei censendi illi omnes sunt, qui res quantuncun- que suas propria auctoritate, et violentè extorquere à possessoribus intendunt: unde praeter alias poenas eà quoque merito puniuntur, ut quavis legitimum ius coram Iudice docere velint, minimè audiantur, quin prius spoliato possessori restituerint rem, *cap. 1. §. 6. 7. et aliis b. tit.* nisi tamen spoliatus consentiat, quae exceptio additur in *cap. 1.*

Spoliatus dicitur quisquis à possessione, vel quasi possessione rei mobilis, vel immobilis dejectus à quolibet est: ita ut, quavis spolians sit ipse legitimus Iudex, non minus restituendus veniat spo-

liatus, si, non servato iuris ordine, possessione privatus fuerit.

Remedium, quo in hoc casu consulitur spoliato, appellatur *interdictum unde vi*, desumpto nomine à primis verbis Edicti Praetoris; comparatumque est ad rem cum omni causa recuperandam, hoc est, cum omni utilitate, quam fuisset quis percepturus, adversus eos, qui per se, vel alios eiecerint, vel ratam habuerint spoliationem ab aliis eorum nomine factam absque mandato.

Excipiuntur nonnulli casus, in quibus spoliatus non est ante omnia restituendus; quorum primus est, si quis spoliatus beneficio fuerit, post renunciationem liberè factam, *cap. 3.* secundus est, si petenti restitutionem coniugis objiciatur impedimentum dirimens, et in promptu sint probationes: idem est, si appareat magna viri saevitia, ob quam tradi ipsi nequeat coniux sine mortis, aut alterius gravis damni periculo, *cap. 8. et 13.* Praeter hos verò casus procedet primò restitutio, quavis opponatur spoliato exceptio dominii, aut *crimini cap. 6.*

Sed cum praedictum remedium non prosit spoliato, si res apud eum sit, qui neque per se, nec per alium spoliavit, neque ratam habuit spoliationem suo nomine factam, inductum fuit aliud ab Innocentio III. in *cap. Saepè contingit 18. h. tit.* cui locus est contra quencun- que possessorem spoliationis conscium, cum spoliatori quasi succedat in vitium, et non multum intersit quoad periculum animae iniuste detinere, et invadere alienum: saepè enim contingit, ait S. Pontifex, quod spoliatus in alium retranslata, dum adversus possessorem non subvenitur per restitutionis beneficium eidem spoliato, commo- do possessionis amisso propter difficultatem probationum iuris proprietatis amittat effectum. Quid verò si possessor rei per spoliationem ablatae ignoret spoliationem? Adest tertium remedium canonis nem-

pe *Redintegranda*, cau. 3. q. 1. quod hoc ipso nomine in Praxi agnoscitur: et quidem amplius hoc est, et utilius praecedentibus; tribuitur enim absque ulla praefinitione temporis contra quemlibet possessorem; conscius spoliationis fuerit, vel non fuerit; rem detineat cum iusto titulo, vel sine eo: qua in re Pragmaticorum communi suffragio nonnihil tributum esse non negabit qui verba ipsius Canonis attentè legerit.

Leges nostrae Regiae aded oderunt vis illationem, ut statuerint eum, qui possessione alium propria auctoritate dejecit, si dominus sit, rem amittere; aliàs autem rem ipsam, et tantundem restituere compellitur *Nov. Recop. lib. 4. tit. 13.* ubi alia quoque plura salubria decernuntur, ne quis sibi ipsius dicere audeat.

Quae hucusque exposita sunt ad illum casum pertinent, in quo agit quis de possessione, quam amisit, recuperanda: aequè verò quaestio esse potest de retinenda possessione, in qua quis est, aut de ea adipiscenda, quae cuique competit; unde interdicta possessoria distinguuntur in ea, quae sunt retinendae possessionis, recuperandae, et adipiscendae. Longum foret singula scrutari: illud verò praetermittendum non est, receptum nempe apud nos esse interdictum quod appellatur *interim*, ne is, qui tempore motae litis possidet, turbetur; vi cuius neque ius circa possessionem declaratur, multoque minus circa proprietatem, sed summarie causâ cognitâ defenditur quis in possessione per sententiam interlocutoriâ, quandiu de possessione ipsa, aut proprietate agitur, ne scilicet interim inter litigantes offensae, rixae, vel iniuriae contingant: quod ex eo originem duxit officio Iudicis incumbat ita rem inter litigantes componere, ut ad arma, et contentionem privatam neutiquam accedant; de quo latè D. Covarrubias *Practicarum questionum cap. 17.*

TITULUS XXIV.

De Dolo, et Contumacia.

Ne alterutrius litigantium dolo, aut calliditate litis prosecutio retardetur, plura remedia in iure sunt contra contumaces. Quandoque puniuntur multa pecuniaria, nunc condemnatione in expensas, aliàs litis damno: frequentius autem obviam contumaciae ire consueverunt Iudices prosequendo iudicium, tanquam si contumax adesset, usque ad sententiam definitivam, quae nihilominus ferri debet pro contumace, si allegata, et probata exigant. Nonnunquam damnatur contumacia mittendo colligantem in rei litigiosae possessionem, de quo infra.

Concilium Trident. in *sess. 25. de Reform. cap. 3.* admonet opportunè Iudices Ecclesiasticos ne facile mucrone excommunicationis in iudiciis utantur, neque interdicto. Sed et cavere eos oportet ab infligendis poenis pecuniariis in Laicos, quanvis in praedicto capite hoc ab ipsis posse fieri asseratur.

Contumaces autem illi dicuntur, qui tribus Edictis, aut uno peremptorio iuxta stilum Curiae citati, comparere recusant absque iusta causa. Dolus contumaciae in hoc tit. adiungitur, quia verè contumax non est nisi qui iusta cessante causa, non comparè in iudicio, aut aliàs in iudicii prosecutione parere Iudici recusat, litem malitiosè protrahere intendens.

huc facit doctri
na stabilis p.
347. et 348.

TITULUS XV.

De eo, qui mittitur in possessionem rei servandae causa.

Missio in possessionem, de qua supra, observatur in iure canonico quoties Reus contumax est ante litem contestationem; in eum finem inducta, ut videns Actorem in possessione, taedio affectus compareat: si autem id non exequatur, sed annum praeterlabi sinat, cum nullo iusto praepeditus sit impedimento, effectus missionis is est, ut Actor verus iam habeatur possessor, accedente nempe secundo Iudicis decreto in personali actione, in reali vero etiam sine eo ex sententia probabiliori. Quoties ergo hoc incommodum vitare Reus velit, debet intra annum comparere coram Iudice, atque solutis impensis cavere iudicio sisti: minimè autem sufficit sola id efficiendi voluntas, nisi probet per eum non stetitisse. Iure Regio brevior hic terminus est, nimirum duorum mensium in actione reali, unius in personali. Deinde etiam lite contestata hoc medio uti valet Actor ad puniendam Rei contumaciam; nisi malit iudicium prosequi, quod in eiusdem arbitrio positum est *Nov. Recop. lib. 4. tit. 11.* Denique, si Actor in possessionem rerum mobilium, aut eorum defectu immobilium inductus malit transacto mense quod sibi debetur, quam rerum possessionem, petere potest, ut illae publicè veneant, et sibi ex pretio solutio fiat.

Quid verò si Actor post institutum iudicium contumax sit? condemnabitur in expensas omnes, neque audietur amplius quin caveat iudicio sisti, aut petet Reus iudicii prosecutionem, donec sententia definitiva feratur.

Immissioni in possessionem locus non est in be-

neficialibus, ne detur vitiosus ingressus in beneficia; sed aliter contumax damnabitur.

TITULUS XVI.

Ut lite pendente nihil innovetur.

Lite pendente (quod intelligitur à citatione debito modo peracta) neque litigiosam rem alienare licet, neque quid aliud efficere, quo deterior reddatur conditio collitigantis; sed omnia in eo manere debent statu, in quo fuerunt tempore motae litis. Nullas ergo obtinebit vires alienatio eo tempore peracta, sed rem recuperare cogetur alienans, et si fieri hoc nequeat, aequivalentem substituere.

Haec adeò strictè servantur, ut ne quidem rescriptum Pontificis, quidquam prosit, cum censori debeat subreptitium, et praesumendum sit S. Pontificem nullatenus fuisse rescripturum, si scisset litem super illa re pendere, quapropter deficit causa efficiens, hoc est, rescribentis voluntas, *cap. 11. b. tit. quod aequè statutur de Regis in Nov. Recop. lib. 4. tit. 14.*

TITULUS XVII.

De Sequestratione possessionis, et fructuum.

Indemnitati rei litigiosae non satis consulitur prohibendo eiusdem alienationem, nisi simul caveatur ne à possessore dilapidetur, aut deterior fiat: unde sequitur hic Titulus, in quo statuitur, ut, quoties rationabiliter hoc timetur, deponatur res cum fructibus apud probum virum cum sufficienti cautione de ea accuratè servanda cum fructibus donec aliud à Iudice decernatur.

Et quidem si uterque litigantium id postulet, aut Iudex ex officio. praecipiat, procedet facile sequestrum: si verò alter litigantium petat possessore contradicente, neque Iudicem urgeat vim inter litigantes avertendi necessitas, aut alia iusta causa, nonnisi cautè decernet sequestrum, maxime si possessor cavere paratus sit; nam iniustum foret absque causa ei adimerè commodum possessionis.

Iure Regio statutum est, ut ii, quorum domus, aut fundi ob debita sequestrantur, non prohibeantur interim meliorationes facere, aut agros colere; fructus verò sequestrantur, quod interest tam creditores, quam debitorem, *Nov. Rec. lib. 4. tit. 12.*

TITULUS XVIII.

De Confessis.

Actionis, aut exceptionis probatio plerumque difficilis est, magnisque sumptibus obnoxia; quapropter inductum ab antiquissimis temporibus in iure conspicitur, ut tam Actor, quam Reus positiones suas Iudici praesentet (exemplo interrogationum in iure apud Romanos) ut adversarium iubeat ad eam rem tenorem sub iuramento respondere; qui saepe utilissimus est litium expediendarum modus: nam si irrationabiliter detrectet respondere, aut contumaciter absit, habetur pro confessio: et si confiteatur ipse, aut eius Procurator speciali mandato instructus, nulla iam requiritur probatio: nisi per vim, aut metum elicit confessio dicatur, aut confitens in facto erraverit.

Confessionis extrajudicialis non eadem vis est, cum praesepè sit indiscreta: sed Iudex ex adiunctis loci, temporis, et personarum arbitrabitur quaedam tribuenda sit ei fides.

Si is, qui proprium crimen confitetur, de sociis

ciis deponat, ex eo solum puniendi non sunt, sicut rescribitur in *cap. 1. b. tit.* rectè tamen inducitur Iudex in suspicionem, iudiciumque in eos instituet, ut agnita veritate puniantur. Ob crimen, quod incidenter in iudicio confessus fuerit, puniri quis potest, *cap. 2.* quin prosit ei spontanea confessio; nisi ex adiunctis existimet Iudex aliquo casu forsitan ex levitate mentis potius, quam ex criminis conscientia confessionem oriri; tunc enim absque aliis probationibus ad poenae, saltem ordinariae impositionem minimè procedet.

TITULUS XIX.

De Probationibus.

Si Reus factum, aut crimen non confiteatur, circa quod iudicium vertitur, superest, ut legitimo modo probetur; quod praestari Iudex praecipit latà in id sententià interlocutorià, quae vulgò dicitur admissionis ad probationem. Haec pluribus modis fit, per testes nimirum, per instrumenta, iusiurandum, praesumptiones, famam publicam, et alia admiacula, de quibus omnibus sermo est in titulis seq.

Iam verò per probationes, quaecunque tandem illae sint, certus Iudex redditur circa rei controversae veritatem, ita ut nihil ipsum morari debeat; vel ita hoc accidit, ut aliquatenus certus reddatur, amplius verò ab eo desideretur: primo casu probatio dicitur plena, in secundo semiplena; probatio enim nihil aliud est, quam fides Iudici facta. Distinguitur quoque, et dividitur probatio in artificialem, quae argumentis, et iudiciis trahitur, et non artificialem: item in iudicialem, et extrajudicialem.

Regulariter Actori incumbit probatio, et eo non probante Reus absolvendus venit, etsi nihil ipse praestiterit. Alexander III. in *cap. 2.* damnat eorum Tribu-

bunalium consuetudinem, in quibus Actor plenè probans iurare compellitur, ut plus roboris probationi factae accedat, ex eo quod tunc demum sit ad huiusmodi suffragium recurrendum, cum aliae legitimae probationes deesse noscuntur.

Cum Reus in exceptionibus Actoris vices gerat, consequens est, quod eandem probare teneatur: et quod in iudiciis duplicibus, familiae eriscundae, communi dividendo, et finium regundorum, in quibus uterque litigantium et Actor, et Reus est, quilibet probare teneatur suam intentionem; nam unicuique incumbit eius probatio, quod deduxit in iudicium, sive in quo fundatur ad obtinendum.

Quid verò si fundetur in negativa? et quidem, si pura, et simplex ea sit, nequam probari valet; quando verò iuris est, aut qualitatis, probari utique potest; sicut et negativa indirecta, quae plurimum frequentatur in iudiciis criminalibus: hanc igitur probare admittendus est Reus, quanvis plenè probatum appareat crimen; veluti si probare velit tempore patri criminis se alibi deguisse. Non idem est si persistat in negativa pura, nam factum negantis nulla est per rerum naturam probatio, uti aiebant Imperatores Dioclet. et Maxim. in *leg. 23. C. b. tit.* cum non entis nullae sint qualitates: at in negativis non puris includitur simul alicuius rei affirmatio, quae probationem admittit.

Reus non tenetur exhibere Actori instrumenta propria, *cap. 1. b. tit.* veruntamen si ex eisdem agnoscat Reus bonam Actoris intentionem, quam tamen is probare nequit, postulat haud dubiè bona fides, ut iudicium deserat, et Actori quod petit tribuere pergat. Si instrumenta communia sint, exhibere quilibet compellitur.

Officium Iudicis in probationibus plura comprehendit: et primò, cum notoria probatione non indigeant, rejicere eam debet ex officio: deinde neque

que ad dubii probationem admittit infinitum testium numerum, sed eum, qui legibus definitus est iuxta cuiusque negotii naturam; nam plures *v. c.* requiruntur ad probandam consuetudinem, aut privilegium, quam si alia de re ageretur: denique tribuere ad probandum debet terminum competentem. Sententia pro eo est ferenda, qui melius probavit: in pari casu favendum est Reo: in possessoris, possessori: quod si ambo possideant, illi, qui antiquiorem probaverit possessionem, maxime cum titulo.

Ne cui negotium facessant, animadvertere oportet nonnulla circa quorundam capitum tituli intellectum.

In *cap. 6.* sermo est de quinto consanguinitatis gradu, quasi dirimente matrimonium; quod neminem turbabit qui consideret iuxta varietatem temporum maiorem, aut minorem extensionem impedimenta matrimonii habuisse; de quo in *lib. 4.*

Circa sententiam *capitis 8.* in quo agitur de datione bonorum facta à Novitio in favorem Monasterii, consulendum est statutum Concilii Trident. in *sess. 25. cap. 16. de Regul.* in quo continetur, quod nulla renunciatio, aut obligatio antea facta, etiam cum iuramento, vel in favorem cuiuscunque causae piae, valeat, nisi cum licentia Episcopi, sive eius Vicarii fiat intra duos menses proximos ante professionem; ac non aliàs intelligatur effectum suum sortiri, nisi secuta professione; aliàs verò facta, etiam si cum huius favoris renunciatione etiam iurata, sit irrita, et nullius effectus. Cavetur insuper ne ante professionem excepto victu, et vestitu Novitii, vel Novitiae illius temporis, quo in probatione est, quocunque pretextu, à parentibus, vel propinquis, aut curatoribus eius, Monasterio aliquid ex bonis eiusdem tribuatur, ne hac occasione discedere nequeat, quod totam, vel maiorem partem

substantiæ suae Monasterium possideat, nec faciliè si discesserit, id recuperare possit; impositâ anathematis poenâ, tam in dantes, quàm in accipientes.

De materia *capitis* 14. plura non inutilia adnotarem, ni iuvenum, quibus hoc Opusculum paratur, lubricitatem vereretur: interea autem admonere Indices Ecclesiasticos non desinam quàm parum fidentium sit probationi, quae ex obstetricum inspectione deducitur. Extant hac de re Medicorum, tum veterum, tum recentiorum, tractatus, quos consulere non pigebit, ne in re gravissima errare turpiter contingat.

TITULUS XX.

De Testibus, et attestationibus.

Inter probationum genera primum locum obtinet quae per Testes fit, cum et frequentior sit, et efficacior.

Et quidem postquam Iudex Partes ad probandum admittit, illa, quae per Testes probare intendit, producto prius interrogatorio eos praesentat, praemissa adversarii citatione, ut, si quid Testibus objicere velit, efficiat. Non enim omnes ad ferendum testimonium idonei sunt, sed nonnulli vel omninò, vel certis in causis excluduntur: quod cum multiplici ex capite provenire valeat, plurimae sunt exceptiones, quae objici Testibus possunt: non sufficit autem objicere, nisi probetur, cum iure omnes censeri debeant idonei.

Examen Testium accuratè fieri à Iudice, vel eius Commissario debet sigillatim, et secretò unumquemque interrogando sub iuramento. Declarationes excipiendae in scriptis sunt, Testibusque, ut subscribant, exhibendae prius, et legendae.

Probatione eo modo per Actorem peractâ, Reo

ad

ad suam devenire permittitur, cuius Testes eadem formâ interrogantur. Si reprobare eos Actor velit, utique ei licet; ulterior autem reprobatio non admittitur, ne lites in infinitum protrahantur. Sed et secundam, aut tertiam productionem Testium admittere Iudex potest super iisdem articulis, non verò ulteriorem *cap.* 15. nisi praestito prius ab eo, qui quartam productionem postulat, iuramento quod neque per se, nec per alium testificata subtraxerit, vel fuerit percunctatus; nec per dolum, aut artem aliquam quartam productionem exposcat; sed quia Testes, quos de novo producere desiderat, prius habere nequiverit, *cap.* 55.

Procedit deinde Iudex ex officio, aut ad petitionem Partium, ad probationum publicationem: quâ peractâ quidquam adversus Testes opponi non posse rescribitur hoc tit. nisi objiciens ante publicationem hanc sibi facultatem servaverit, aut doceat sub iuramento objectiones illas nonnisi post publicationem novisse. Verum iuxta Leges Regias, et omnium Tribunalium usum apud nos objectiones Testibus opponuntur post factam publicationem intra sex dierum spatium; ad earumque probationem, si opus fuerit, tribuitur dimidia pars termini, qui ad primam concessus fuerat; et indicandum inde an legitimae fuerint objectiones, ex iis nempe capitibus deductae, quibus quis Testis esse, aut omninò, aut in illo saltè negotio prohibetur. Hoc verò multipliciter contingit, nam aliis obest infirmitas iudicii ab aetate lubrica, aut aliunde proveniens: aliis infamia iuris, vel facti quibusdam nexus sanguinis, familiaritatis, aut amicitiae; denique sexus. Aetatem 20. annorum in Teste requirunt iudicia criminalia, in civilibus admittuntur 14. annis nati; qui etiam deponere valent de re, quam in minori aetate constituti viderunt, aut sciunt. Quin etiam, licet deponant antequam praedictam aetatem attigerint, praesumptionem eorum dic-